

İTİLÂF DEVLETLERİNİN İSTANBUL'DAKİ FAALİYETLERİ, OSMANLI HÜKÛMETLERİ ÜZERİNDEKİ BASKILARI VE HÜKÛMETLERİN TUTUMU

Yrd. Doç. Dr. Mehmet OKUR*

ÖZET

İtilâf Devletleri, "Hasta Adam" olarak isimlendirdikleri bir ülkenin I. Dünya Savaşı'nda kendilerine rakip olmasını ve hatta Çanakkale'de kendilerini bozguna uğratmasını bir türlü hazmedememişlerdi. Özellikle İngiltere, savaşın sonunda, sarsılan itibarını tekrar kazanabilmek için Osmanlı Devleti'ni en şiddetli bir şekilde cezalandırmak istemiş ve bunun ilk adımını Mondros Mütarekesi ile atmıştı.

Mütarekeden hemen sonra harekete geçen İtilâf Devletleri kuvvetleri Boğazları ve İstanbul'u kontrol altına aldıktan sonra, mütareke şartlarını göz ardı ederek yada kendilerince yorumlayarak gelişigüzel hareket etmeye başlamışlardı. Bir çok Türk vatandaşının haksız yere tevkif edilerek hapse atılması, büyük ve güzel konaklara el konulması, silâh arama bahanesiyle Türk hanelerine tecavüz edilmesi ve bazı menkul ve gayr-i menkullerin Türklerden alınarak azınlıklara verilmesi bu hareketlerin yalnızca bir kaçıını oluşturmaktaydı.

İtilâf kuvvetlerinin şehirdeki bu tür uygulamaları devam ederken, Yüksek Komiserler de hükûmetlerinin taleplerini kabul ettirmek için Osmanlı Devleti'nin yöneticileriyle özellikle Padişahla sıkı temasta bulunuyorlardı.

Anahtar Kelimeler

İtilâf Kuvvetleri, Osmanlı Devleti, İstanbul, Mütareke, Yüksek Komiser.

* Atatürk Üniversitesi, Bayburt Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

ABSTRACT

Allied Powers couldn't tolerate Ottoman State's struggle against them in World War I and the victory of Dardanelles anyway. Especially England wanted to punish Ottoman State violently and at the end of the War, he got Mondros Armistice signed as a punishment.

After the armistice, the military powers of Allied States took actions according to the armistie articles which they commented in conformity with their advantage. They took into supervision Istanbul ant the Straits. Several of their actions were to send to prison a lot of Turkish citizens unjustly, to occupy big and magnificent houses unlawfully an at will, to give real estates belong to Turks to the minorities etc. Meanwhle, their high commissioners communicated with Turkish statesmen and especially with Sultan.

Administrive, juridical and economic authority of Ottoman State were took in hand by Allied States. For an example, British High Commisioner wrote a latter to Tevfik Pasha and wanted to be changed mutasarrif of Kayseri. His will were realised immediately.

Key Words

Allied Powers, Ottoman State, Istanbul, Armistice, High Commissioner.

İtilâf Devletleri, "Hasta Adam" olarak isimlendirdikleri bir ülkenin I. Dünya Savaşı'nda kendilerine rakip olmasını ve hatta Çanakkale'de kendilerini bozguna uğratmasını bir türlü hazmedememişlerdi. Özellikle İngiltere, savaşın sonunda, sarsılan itibarını tekrar kazanabilmek için Osmanlı Devleti'ni en şiddetli bir şekilde cezalandırmak istemiş ve bunun ilk adımını Mondros Mütarekesi ile atmıştı.

Mütarekenin imzalanmasından bir kaç gün sonra harekete geçen İtilâf Devletleri donanması, 3 yıl önce savaşarak geçemedikleri Çanakkale Boğazı'nı bu kez işgal etmeye hazırlanıyorlardı. İşin ilginç yanı, Çanakkale Savaşlarında İtilâf savaş gemilerini bir bir batıran Nusret Mayın Gemisi, bu kez Çanakkale Boğazı'ndaki mayınları temizlemekle görevlendirilmişti. Nusret Mayın Gemisi tarafından temizlenen sulardan geçen İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan savaş gemileri İstanbul'a doğru harekete geçerek, mütarekenin Boğazlara ilişkin hükümlerini uygulamaya başladılar¹. Çanakkale Boğazı'nın iki yakasında 273 top, 12 mayın hattında 579 mayın, 2 denizaltı engel, 1 torpido bataryası ile 16 ışıldak bulunuyordu. "Bataryalarından alınan erler, uzak başka ordugahlara gitmek üzere şan ve şerefle savundukları mevzilerinden gözyaşları ile ayrıldılar ve yerlerini İtilâf askerlerine terk ettiler.² 6 Kasım 1918'de başlayan istihkamlara el koyma faaliyeti 12 Kasım'da tamamlandı.³ Bu süre içerisinde 200 kişilik bir İtilâf kuvveti Seddülbahir'e, 400 kişilik bir kuvvet de Kumkale'ye yerleştirildi.⁴

İtilâf Devletleri'nin bu el koyma faaliyeti sonucunda Türk Müstahkem Mevki Kumandanlığı; Yunus Torpidosu ve Nusret Mayın Gemisi'yle İstanbul'a taşındı.⁵ Böylece İtilâf Deniz Kuvvetleri'nin, İstanbul Limanı'na gelmelerini önleyecek ciddi bir engel kalmadı.

1 Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Ankara, 1990, s. 44.

2 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, Ankara, 1993, s. 13.

3 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, İstanbul, 1991, s. 54.

4 Hatırlanacağı üzere İtilâf Devletleri Çanakkale savaşlarında bu tabyaları alamamışlar 1916 yılının başında buradan çekilmek zorunda kalmışlardı. *Türk İstiklâl Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 162.

5 T.İ.H.I, s. 170. Bu işgal hareketine tepki gösteren bazı genç subaylar, Boğazlardan geçecek Yunan gemilerine suikast yapmayı planlamışlarsa da üst rütbeli subayların uyarısıyla bu hareketlerinden vazgeçmişlerdir. Erol Mütercimler, *Kurtuluş Savaşı'na Denizden Gelen Destek*, İstanbul, 1992, s. 1.

İstanbul Limanı'na gelecek İtilâf filolarının, İstanbul'da karaya asker çıkarması ihtimali, mütarekenameye aykırı olduğu kadar, Hükûmeti denizden ve karadan kontrol ve baskı altında bulunduracağından hiç istenmeyen ve önüne geçilmesi gereken bir tehlike idi.

Mütarekenameyi hükûmet adına imzalamış olan Bahriye Nazırı Rauf Bey, Amiral Calthorpe ile temasa geçmek, İtilâf filoları ile birlikte Yunan harp gemilerinin de gelmesini ve İstanbul'un İtilâf kuvvetleri tarafından muhtemel bir işgalini önlemek üzere hükûmetçe vazifelendirildi.

Bu meseleyle ilgili olarak Amiral Calthorpe'a bilgi vermek üzere Mondros'a gönderilmiş olan Yüzbaşı Şevket'e 5/6 Kasım 1918'de gönderilen telgrafta; "İstanbul'un İtilâf kuvvetleri tarafından işgali ancak, dahili bir ihtilâl vukuuna bağlı bulunduğuna dair, azınlıklar arasında bir kanaat husulüne çalışıldığı, Patrikhanece çeşitli faaliyetler gösterildiği, gerçi Hükûmet her çeşit tedbiri ittihaz etmişse de, gayr-i müslimlerin silahla mukabeleye kararlı oldukları ve bu suretle çıkacak karışıklıklar neticesinde şehrin işgallerine müsaade edilmesinin doğru olmayacağı ve İngiliz filosunun İstanbul'a geleceği günü önceden haber verilmesinin temini" isteniyordu.

Deniz Yzb.Şevket, 7 Kasım 1918'de bu konu hakkında Amiral Calthorpe'un şu kısa cevabını bildirdi:

"Hükûmetimden emir aldığımdan, Yunan gemilerinin İstanbul'a gelmesini men edemeyeceğim. Osmanlı Hükûmeti'nin bir karışıklık çıkmasına meydan vermeyeceğine eminim."⁶

İstanbul'un işgalini veya en azından Yunan gemilerinin İstanbul'a girmesini önlemek için yeni bir teşebbüste bulunan Hükûmet bu kez, Boğazlar ve Trakya İtilâf Kuvvetleri Kumandanı General Wilson'un irtibat subayı olarak görevlendirilen Kurmay Yzb.Sadullah Bey'den, bu konu ile ilgili teşebbüste bulunmasını istedi. 10 Kasım 1918 günü Mondros'a varan Sadullah Bey, Amiral Calthorpe ve Wilson ile yaptığı görüşmeler sonucunda gönderdiği raporda hükûmetin ümitlerini suya düşüren aşağıdaki bilgileri vermekteydi:

6 T.İ.H.I, s. 174-175.

“Amiral ile yaptığım görüşmede, Yunan gemilerinin İstanbul'a gelmesi için tekrar rica ettim. Bu emrin değiştirilmesine imkân olmadığını bildirdi. Yalnız Yunan gemilerini Selimiye Kışlası açıklarında bırakmak suretiyle, İstanbul'dan biraz uzak bulundurulmasını muvafakat etti... Bununla beraber Yunanlıların Londra'da bir teşebbüste bulunarak, bu planı değiştirmeye çalışmalarının muhtemel olduğunu da bildirdi.”⁷

Görüldüğü üzere Osmanlı Hükûmeti, İtilâf Kuvvetleri'nin İstanbul'a gelmemesi için Mondros Mütarekesi görüşmeleri sırasında, mütarekenin ilk günlerinde yoğun teşebbüslerde bulundu. Bunu önleyemeyeceğini anlayınca, hiç olmasa Yunan gemilerinin gelmesini engellemek istedi. Ancak bu teşebbüslerden herhangi bir sonuç alınamadı.

Hükûmetin bu teşebbüsleri sırasında İtilâf askerî temsilcileri İstanbul'a gelmeye başlamışlardı. 7 Kasım'da İstanbul'a bir İngiliz Heyeti geldi. Bunlar, Harbiye ve Bahriye Nezaretleri nezdinde irtibat subayı olarak görev yapacak olan Albay Murphy, Binbaşı Chilton, Yüzbaşı Hoylet ve Teğmen Dweyk adlarındaki subaylardı. 8 Kasım 1918'de ise 4 Fransız subayı Arion adlı gemiden Galata Rıhtımı'na çıktılar ve Beyoğlu'ndaki Fransız elçiliğine gittiler. Bu subayların Beyoğlu Caddesi'nden geçişleri sırasında azınlıklar çılgınca gösterilerde bulundular.⁸

İtilâf Devletleri donanması İstanbul'a gelmeden bu devletlere mensup irtibat subayları gelmeye devam ediyordu. 10 Kasım'da İngiliz Clarck Muhribi ile 2 İngiliz generali Cory ve Vaugh, Fransız Mange'ni muhribiyle de General Brunoust İstanbul'a geldiler.⁹

Çanakkale Boğazı'nın açılması ve işgali, İtilâf Devletleri'ne İstanbul ve Karadeniz Boğazı yolunu da açmıştı. 8 Kasım'dan itibaren İstanbul Limanı'na gelmeye başlayan İtilâf Devletleri'ne ait 15 muharebe gemisi, 11 kruvazör, 29 muhrip ve 6 denizaltı gemisinden oluşan 61 parçalık bir İtilâf

7 T.İ.H.I, s. 176.

8 Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya I*, s. 54.

9 Afif Büyüktuğrul, “İstiklal Savaşında Türk Sularında Yabancı Devlet Donanma Harekâtı (1918-1922)” *Belleten*, XXXIX/53, (Ocak 1975), s. 87; *Türk İstiklal Harbi, Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı V*, Ankara 1964, s. 10.

filosu, 13 Kasım 1918'de İstanbul'u kontrol altına aldılar. Bu filonun içinde Yunanistan'a ait bir zırhlı kruvazör ile dört muhrip de yer almaktaydı.¹⁰

İşgal hareketi çok üzücü idi. Ancak işgal donanmasında Yunan gemilerinin bulunması üzüntüyü bir kat daha artırıyordu. Nitekim Bab-ı âlinin yüksek memurlarından birisi; "Biz İtilâf kuvvetlerini işgal kuvveti olarak değil de dostlarımız olarak karşılamaya hazırlanıyorduk, oysa Fransızların İskenderun'u ve İngilizlerin de Musul'u işgal etmelerinden sonra şimdi de İstanbul'un işgaline başlandığını üzümlere izlemektedir" demiştir.¹¹

Başında General Wilson'un bulunduğu Müttefik kuvvetler bünyesinde 2616 İngiliz askeri görev yapmaktaydı. İtilâf kuvvetlerinin karaya çıkmasını takip eden haftalarda Alman ve Avusturyalı birlikler ülkelerine dönerken, İngiliz kuvvetleri de çeşitli mevkilere yerleşmeye başladılar. Şehirdeki müttefik kıtasının karargâhı İngiliz Kız Okulu'ydu. Karadeniz Müttefik Ordusu'nun karargâhı ise Harbiye idi.¹² 27 Kasım'da İstanbul'a gelen General Milne ise, karargâhının 18 Aralık 1918'de gelmesinden sonra Haydarpaşa Demiryolu İstasyonu'nu denetim altına aldı.¹³

Çanakkale ve İstanbul Boğazı'nı kontrol altına alan İtilâf Devletleri daha sonra Karadeniz'e doğru harekete geçtiler. Karadeniz Müstahkem Mevki Kumandanlığı'nın savunma silahları 76 mayın, 8 ışıldak, 1 denizaltı mania ağı ve 1 torpido bataryasından ibaretti.

İtilâf Devletleri donanmasının İstanbul Limanı'na demirlediği 13 Kasım 1918 günü Müstahkem Mevki Kumandanı ile bir İngiliz yarbayı arasında müstahkem mevkilerin boşaltılmasına ilişkin bir protokol hazırlandı. Buna göre boşaltma 14 Kasım sabahı başlayacak ve 15 Kasım sabahı tamamlanacaktı. Yine bu protokole göre top başına ikişer er ve her taburda bir subay bulunacaktı.¹⁴ Bu boşaltma işleminin tamamlanmasından sonra

10 Tefik Bıyıklıoğlu, "I.Dünya Harbinde Boğazlar Problemi", *Bellekten*, XXV/97-100, (Ocak 1961), s. 81; *T.İ.H.I.*, s. 170; Saruhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, s. 24. İstanbul Limanı'na gelen İtilâf Devletleri'ne ait harp gemilerinin sayısı iki gün içerisinde 167'ye yükseldi. Bu gemiler; 16 muharebe gemisi, 12 kruvazör, 52 muhrip, 11 denizaltı olmak üzere toplam 91 savaş gemisi ve 10 gambot, 18 balıkçı gemisi, 25 nakliye gemisi, 1 hastane, depo ve 22 mayın arama-tarama gemisi olarak 76 yardımcı gemiden ibaretti. *T.İ.H.I.*, s. 180.

11 Osman Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul, 1974, s. 35.

12 Philip Mansel, *Konstantinapolis* (Çev.: Şerif Erol), İstanbul, 1996, s. 353.

13 Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya I*, s. 56.

14 *T.İ.H.I.*, s. 115.

Anadolu yakasına bir Fransız, Rumeli yakasına da bir İngiliz taburu yerleştirildi.¹⁵

Çanakale ve Karadeniz Boğazları Mondros Mütarekesi'nin birinci maddesine göre işgal edilmişti. Ancak, Mondros Mütarekesi'nde Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'un işgalini haklı gösterecek herhangi bir hüküm bulunmamasına rağmen, İtilâf Devletleri, Boğazlara uyguladıkları statüyü İstanbul için de uygulamaya koydular.¹⁶ Yine hatırlanacağı üzere mütareke hükümlerinde, İtilâf Devletleri gemilerinin Osmanlı Devleti'nin bütün limanlarından faydalanabilecekleri belirtilmekteydi. Bu bağlamda İstanbul Limanı'na da gelmeleri mümkündü ve bunu da engelleyecek herhangi bir madde yoktu.

İtilâf filolarının başında İstanbul'a gelen İngiliz Amiralî Calthorpe, İngiliz Yüksek Komiserliği'ne atandı. Calthorpe'dan başka, yardımcısı R. Webb, Fransız yüksek Komiseri Amiral Amet ve İtalya Yüksek Komiseri Conte Sforza İstanbul'a gelmişti. Yüksek komiserlerden başka İtilâf Devletleri yüksek kumanda merkezleri de İstanbul'a gelmişti. Bunlar:

General Milne idaresindeki İngiliz Selanik Kuvvetleri Başkumandanlığı

General Franchet d'Esperey idaresindeki Fransız Şark Orduları Başkumandanlığı

General Wilson idaresindeki Trakya ve Boğazlar İtilâf Devletleri Kumandanlığı

General Bruneat idaresindeki Türkiye'de İtilâf İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı

Tuğgeneral E.J.F.Vaughan idaresindeki İtilâf Deniz ve Kara İdare Komisyonu.

Yüksek komiserlerin ve kumanda merkezlerinin İstanbul'a yerleşmeleri Osmanlı başkentinin artık fiilen işgal edildiğinin en açık belirtisiydi.¹⁷

¹⁵ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1973, s. 24.

¹⁶ T.İ.H.I. s. 117.

¹⁷ T.İ.H.I. s. 123. Halbuki Mondros Mütarekesi'nde İstanbul'da İtilâf Devletleri'nin birer Yüksek Komiserlik oluşturacağına dair bir hüküm yoktu. İstanbul'a taalluk eden bahislerde (4. ve 21. maddeler) bu yalnız harp esirlerinin İstanbul'da idaresi ve işare nezaratine İtilâf Devletleri tarafından birer mümessilin tayini bildiriliyor ve başka bir şey denilmiyordu. Theodor Werner, *Türkler İngilizlerin Yumruğu Altında (1918-1923)*, s. 20.

İşgal kuvvetleri arasında en fazla güce sahip olan İngiltere, kendi politikalarını Osmanlı Devleti'ne empoze ettirmek için her şeyi hazırlamıştı.¹⁸

Boğazları ve İstanbul'u kontrol altına alan İtilâf Devletleri kuvvetleri, mütareke şartlarını göz ardı ederek, gelişigüzel hareket etmeye başladılar. Örneğin; İtilâf ordularına tercümanlık eden gayri müslimler yüzünden İngilizler, haksız yere bir çok Türk vatandaşını tevkif ederek hapse attılar. Zira gayr-i müslim tercümanlar, şahsi meseleleri ve Türklere karşı besledikleri intikamcı duygular nedeniyle Türklere hakkında gerçek dışı iddiada bulunuyorlar ve yanlış çeviri yapıyorlardı. Yine İngilizler ve Fransızlar Türklere ait olan ve gözlerine kestirdikleri büyük ve güzel konaklara el koyuyorlardı. Ayrıca, silah arama bahanesiyle, Türk hanelerine sıkça tecavüz edildiği görülmüştü. İngilizlerin bu aramalarda yalnızca silâh almadıkları bir takım değerli eşyaları da gasbettikleri yönünde sık sık şikayetler yükselmekteydi.¹⁹

İtilâf kuvvetlerinin şehirdeki bu tür uygulamaları devam ederken, Yüksek Komiserler de Osmanlı Devleti'nin yöneticileriyle özellikle padişahla sıkı temasta bulunmaya başladılar. Özellikle İngiliz Yüksek Komiserliği'nin yürüttüğü bu çıkarıcı ve baskıcı politika Osmanlı Sarayı ve Hükûmeti üzerinde etkili olmaya başlamıştı.²⁰

Mütareke şartlarının ağırlığı nedeniyle iyice köşeye sıkışan ve bütün umudunu kaybeden Sultan Vahideddin ise, İngilizlere yaklaşmakta herhangi bir mahzur görmemekteydi. Ona göre elverişli bir barış antlaşması elde etmek için İtilâf Devletleri'nin, özellikle İngilizlerin suyuna gitmek gerekirdi.²¹ Bu nedenle Padişah, İtilâf Donanması henüz İstanbul'a gelmeden,

18 Orhan Koloğlu, *Aydınlarımızın Bunalım Yılı 1918, Zafer-i Nihai'den Tam Teslimiyete*, İstanbul, 2000, I, s. 217.

19 Şevket Rado, "Mütareke Günlerinde İstanbul" *Hayat Tarih Mecmuası*, 1 Mayıs 1971, Yıl:7, Cilt:1, sayı:4, s. 15-16. İngilizlerin bu haksız uygulamalarından İstanbul çevresindeki köyler de nasibini almaktaydı. 9 Mart 1919'da, Kemerburgaz'a bağlı Pentehor Köyü'nde Mehmed Ali Bey adında birisinin çiftliği İngiliz ve Yunan askerleri tarafından silah arama bahanesiyle basılmış ve Mehmed Ali Bey tutuklanmıştı. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti, Kalem-i Mahsus Müdüriyeti*, 49-2/10.

20 Salih Tunç, *İşgal Döneminde İstanbul Basımı (1918-1922)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999, s. 29.

21 Erik Van Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul, 1996, s. 199.

İttihatçı vekillerden oluşan Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti'nin yerine, kendisinin ve İtilâf Devletlerinin hemen her dediğini yapacak Tevfik Paşa Hükûmeti'ni kurdurmuştu. Bu şekilde İtilâf Devletlerine dostluk mesajı veren Vahidettin, sonraki günlerde takip edeceği politikanın da temellerini atmış oluyordu.

İngilizler Osmanlı kamuoyu üzerindeki baskılarını artırmak için, 22 Kasım 1918'de basına sansür koydular.²² Bu karar Aralık 1918 başında bir Meclis-i Vükela kararıyla resmileştirildi. Yine, Kasım ayı ortalarında telgraf müdürüyle görüşen bir Fransız ve İngiliz subayı, resmî yazışmalar dışındaki tüm haberleşmeleri mütareke gereğince kontrol yetkisine sahip olduklarını bildirdiler. Böylece, İstanbul - Köstence, İstanbul - Odesa kablo-ları İtilâf Devletleri'nin kontrolüne girmiş oldu. İngiliz Amirali Calthorpe ise, İstanbul ile İtilâf Devletleri arasındaki haberleşmeleri kontrol edeceklerini, gerekirse iç güvenlik bakımından Osmanlı ülkesi içinde de haberleşmeleri denetleyebileceklerini bildirmiş ve hemen akabinde Fransız subaylar İstanbul ve Beyoğlu Postahanelerine yerleştirilmişlerdir.²³

İtilâf Devletleri'nin istekleri bitmek tükenmek bilmiyordu. İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı, Babıâli'ye başvurarak İngiliz ve Fransız hasta esir-leri için hastane yapılmak üzere Mekteb-i Harbiye'nin 72 saat içinde kendilerine teslimini istedi. Aralık ayı sonlarında da Fransız Amirali Amet ile İşgal Kuvvetleri Komutan Yardımcısı General Brunoust, Osmanlı maliyesini güç durumda bırakma pahasına Osmanlı Devleti'nden bazı isteklerde bulundular. Bunlardan birincisi, İstanbul'daki İtilâf Devletleri deniz kuvvetlerinin masrafları için acilen 120.000 ve diğeri de Fransız işgal ordusunun Aralık ayı harcamalarının karşılanması amacıyla 29 Aralık 1918 tarihine kadar 200.000 Türk lirası ödenmesi idi.²⁴

Hükûmete baskıyla yetinmeyen İtilâf Devletleri bazı işlerde Hükûmeti de devreden çıkarıyorlardı. Nitekim İtilâf Devletleri Kumandanı Gene-

22 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I* (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922), Ankara, 1989, s. 6.

23 Tayip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken I*, Ankara, 1959, s. 13.

24 Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken I*, s. 13-14.

ral Wilson, 17 Ocak 1919'da Harbiye Nezareti'ne aşağıdaki yazıyı göndererek Osmanlı Zabıtası'nın kontrolünü üzerine aldığını bildirdi²⁵:

“Harbiye Nezareti'ne;

1- Mahalli idarenin memnuniyet verici şartlar içinde bulunmamasından dolayı, İtilâf kuvvetlerinin yeter derecede korunması için, Osmanlı Zabıtasının fiilen kontrolünü deruhte etmeye mecbur olduğumu arz ederim. General Fuller'i bu maksatla İtilâf Komisyonu Reisliği'ne atadım.

2- Bu komisyon, bugünkü zabıta usullerini inceleyecek ve lüzumlu olduğuna karar vereceğim tedbirleri uygulayacaktır.

3- Bunun için şehrin polis ve jandarma amirlerine, komisyon reisliğinden gelen emir ve talimatı uygulamaları için gerekli emirlerin verilmesini rica ederim”.

Böylece Ocak 1919'dan sonra, İstanbul'da, asayiş ve inzibat işleri İtilâf inzibat kuvvetlerinin kontrolü altında yeniden düzenlendi. Buna göre:

Beyoğlu ve Boğazın Rumeli yakası iki bölgeye ayrıldı ve her birine, İngiliz, Fransız ve İtalyan polislerinden onar polisle, İngiliz, Fransız ve İtalyan subaylarından oluşan birer heyet konuldu. Bu iki bölgenin başına da bir İngiliz Yüzbaşı getirildi.

İstanbul yakası da iki bölgeye ayrıldı ve idaresi bir Fransız Yüzbaşısına verildi.

Üsküdar, Kadıköy ve Boğaz'ın Anadolu yakasının inzibat işleri ise İtalyanlara bağlandı.²⁶

Müttefik Polis Organizasyonuna atanmış olan Fransız Subayı General Fuller, alt komisyondaki Türklere, on günde bir kendisine ülkenin siyasi durumuyla ilgili rapor sunmaları talimatını verdi. Halbuki, ne Yüksek Komiserlerin ne de onlara bağlı askerlerin böyle bir istekte bulunmaya hakları yoktu.²⁷

Yine İtilâf Devletleri, kendi askeri mahkemelerini, hapishanelerini ve bankalarını kurarak, buraları kendi muhafızları vasıtasıyla koruma altına aldılar.²⁸

25 T.İ.H I, s.126; Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, I, s. 98.

26 T.İ.H I, s. 185-186.

27 British Documents On Foreign Affairs, Series B, Part II, Volum I, Doc. 30, (92739), No: 970.

28 T.İ.H I, s. 186.

İstanbul'dan sonra Osmanlı kıyıları da İtilâf Devletleri tarafından kontrol altına alındı. Karadeniz'in Trabzon Limanı'ndan İnebolu Limanı'na kadar olan kısmı İngilizlerin; Zonguldak - Ereğli limanlarıyla, Akdeniz'de İskenderun, Mersin limanları Fransızların; Edremit, İzmir, Bodrum, Marmaris ve Antalya Limanları ise İtalyanların kontrolüne verildi.²⁹

Osmanlı Hükûmeti üzerindeki askeri ve politik baskılarını artıran ve başkentteki inzibat sorumluluğunu da üzerine alan İtilâf Devletleri'nin bir başka girişimi de İstanbul depolarında bulunan ve ganimet olarak alındığı iddia edilen Rus silahlarının kendilerine teslim edilmesini istemeleriydi. Osmanlı Hükûmeti bu talebi, söz konusu silahların çok az kısmının Almanlar tarafından Ruslardan alındığını ve kendilerine satılmış olduğunu belirterek reddetti. Fakat İtilâf Devletleri'nin baskısı karşısında 12 Aralık 1918 tarihli bir Meclis-i Vükelâ kararıyla bu isteği kabul etmek zorunda kaldı.³⁰

İşgal kuvvetleri, kendi isteklerine aykırı davranan kişi ve kurumları da Osmanlı Hükûmeti'ne bildirecek azl ve tasfiyelerini sağlamaktaydılar. Nitekim İngiliz Yüksek Komiserliği, 24 şubat 1919'da Sadrazam Tevfik Paşaya yazdığı mektupta, Kayseri Mutasarrıfı'nın derhal değiştirilerek yerine İngilizlerin isteklerini yerine getirecek birinin atanmasını istedi. Ankara'da da bir düzelme olmazsa, oradaki memurların da görevlerinden alınmasını isteyeceklerini bildirdi. Hükûmet de İngilizlerin isteğini derhal getirerek Kayseri Mutasarrıfını ve Ankara Valisini değiştirdi.³¹ Yine İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserleri, 9 Mart 1919'da Osmanlı Hükûmeti'ne yaptığı başvuruda, Balıkesir'de yayımlanmakta olan Ses Gazetesi'nin süresiz kapatılması ve gazete müdürünün tutuklanarak yargılanmasını istemişlerdi.³² Bunun üzerine Dahiliye Nezareti'nin talebi ve Meclis-i Vükelâ'nın onayıyla gazete sürekli kapatılmış, gazete müdürü ise divan-ı harbe sevk edilmiştir.³³

29 Mansel, *Konstantinopolis*, s. 354.

30 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Meclis-i Vükelâ Mazbataları*, 213/59.

31 Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Milli Mücadele I*, İstanbul, 1992, s. 162.

32 BOA, DH-KMS, 50-1/33.

33 BOA, DH-KMS, 50-1/33.

İtilâf Devletleri, kendi istekleri yetmiyormuş gibi, İstanbul'daki Osmanlı azınlık vatandaşlarının isteklerini de gündeme getiriyorlardı. Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması, gayrimüslim azınlıkları bir hayli sevindirmişti. İtilâf donanmasının İstanbul'a gelmesinden cesaret alan gayrimüslimler, özellikle harp sırasında seferberlik gerekçesiyle el konulmuş olan menkul ve gayri menkullerini geri almak için İtilâf Yüksek Komiserlerine başvurmaya başladılar.³⁴

Örneğin, Bakırköy Peştemalcı Sokağı'nda Mariko Çekina'nın sahibi bulunduğu ve Yusuf Bey adlı bir kimsenin işgal ettiği 7 numaralı evin mahkeme kararını beklemeksizin sahibine teslimi kararlaştırılmıştı. Yine, Bakırköy, Yenimahalle'de Zaruc Adamyan adlı bir Ermeni'ye ait olup, Binbaşı Ali Rıza Bey tarafından işgal edilmiş olduğu sanılan – ki sonradan Ali Rıza Bey olmadığı anlaşılıyor – Bir evin tahliye edilerek sahibine iadesi, İngiliz siyasi temsilciliğinden istenmişti. Bu ve benzeri olaylara İstanbul'un hemen her semtinde rastlamak mümkündür.³⁵

İtilâf Yüksek Komiserlerinin Osmanlı Hükûmeti üzerindeki bir başka müdahale unsuru da hapisanelerdeki Ermeni ve Rum esirlerinin serbest bırakılması idi. Bu doğrultuda, Tevfik Paşa Hükûmeti 23 Aralık 1918'de yani Meclis dağıtılır dağıtılmaz afila ilgili bir kararname çıkardı. Bu af tasarısına göre; Vahideddin'in cülusuna kadar işlenmiş suçlar affediliyor, fakat tehcir işlerinde yasal sorumluluğu olanlar, bir unsurdan olup başka unsura karşı siyasal maksatla suç işleyenler, düşman ordusuna katılan ya da düşmana yardım edenler istisna tutuluyordu.³⁶ Kararnamede her ne kadar siyasal maksatlar için suç işleyenler ve düşmana yardım edenler aftan muaf tutulmuşlarsa da İtilâf Devletleri buna pek uymadı. Zira Anadolu'nun hemen her tarafındaki İngiliz temsilcileri buldukları yerlerdeki Ermeni ve Rum tutukluların serbest bırakılması için yerel hükûmete baskı yaptıkları gibi zaman zaman kendi inisiyatifleri ile hapisanelere giderek tutuk-

34 Mustafa Budak, "Mütareke Döneminde İtilâf Devletleri'nin Müdahaleleri", *İlmi Araştırmalar*, Sayı: 5, İstanbul, 1997, s. 95.

35 Budak, *İtilaf Devletlerinin Müdahaleleri*, s. 96.

36 Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I*, s. 139.

lu ve mahkûmları serbest bırakıyorlardı.³⁷ Serbest bırakılanlar arasında çok sayıda Yunan vatandaşı da bulunmaktaydı.³⁸ Bu serbest bırakma işlemleri sadece İtilâf kontrol subayları ile sınırlı kalmıyor, İtilâf kuvvetlerine mensup diğer polis ve askerler tarafından da uygulanıyordu.³⁹ Hatta İtilâf devletlerine mensup subay ve askerlerin hapisanelerdeki mahkûmları zorla serbest bıraktırmaları⁴⁰ ve hapisaneleri teftişlerinde saygısız davranmaları sebebiyle çok sayıda hapisane müdürü istifa talebinde bulunmuştu.⁴¹

Her ne sebeple olursa olsun tutuklu bulunan gayri müslim vatandaşların serbest bırakılması için çaba gösteren İtilâf Yüksek Komiserleri, suç olsun olmasın İttihat ve Terakki'ye mensup ve kendilerine karşı olan kişilerin tutuklanması için de Osmanlı Hükûmeti nezdinde girişimde bulunuyorlardı. İngiliz Yüksek Komiserliği, Şubat 1919'da İngiliz savaş tutsaklarına kötü muamele ettiklerini ileri sürdükleri 23 Kişilik bir liste hazırlayarak, Hükûmetin bunların kendilerine teslimini istedi. Londra'dan gönderilen 5 Şubat tarihli telde ise, Türk Hükûmeti'nden şu suçlardan sorumlu olan subay ve memurların teslimi isteniyordu.⁴²

- 1- Mütarekeye uymamak
- 2- Mütarekenin uygulanmasını önlemek
- 3- İngiliz Kumandan ve subaylarına saygısızlık etmek
- 4- Tutsaklara kötü muamelede bulunmak

37 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Asayiş Kalemi, 50-1/80. Hapishanelerin tahliyesi ile ilgili yerden kontrol et. Kolonel Heatcote Smith - ki kendisi İngiliz Genel Karargahının etkili şahsiyetlerindendi - Bir gün İstanbul Hapishanelerini teftişi esnasında azınlıklara mensup bütün mahpusları hemen serbest bırakırdı. Bkz. H.Edip Adivar, **Türk'ün Ateşle İmtihani**, İstanbul, 1994, s. 10. Yine İngiliz Albayı Smith, Osmanlı Adliye Nezareti'nin cina-yetten tutuklu bulunanlardan sadece Ermeni ve Rumların diğer suçlardan tutuklu bulunanlardan ise tümünün kararını işleme koymak amacıyla 20 Mart 1919 günü yanında Rum avukat Athinogenini olduğu halde İzmir Hapishanesine gelmiş ve 1250 Hristiyanı serbest bıraktırmıştı. Budak, **İtilaf Devletlerinin Müdahaleleri**, s. 97. Halbuki, tutuklu ve mahkûmların tahliyesi, mütareke ahdine göre, Hapishaneler Müdüriyeti Umumisi'nden talep edilmesi ve buranın uygun görmesi ile gerçekleşebilirdi. (BOA, DH. MB. HPS. M, 98/50).

38 BOA, DH. MB. HPS. M, 126/37.

39 Adivar, **Türk'ün Ateşle İmtihani**, s.10.

40 BOA, DH. MB. HPS. M, 133/19.

41 BOA, DH. MB. HPS. M, 39/27.

42 Akşın, **İstanbul Hükûmetleri I**, s. 155-156.

5- Türkiye ve Kafkaslarda Ermenilere ya da diğer uyruk uluslara tecavüzler

6- Mal ve mülkleri yağmalamaya, yıkımına katılmak

7- Savaş yasalarının ihlalleri

Mondros Mütarekesi'nde ve uluslararası hukukta yer almayan bu istekler, yalnızca İttihat ve Terakki mensuplarını ve işgallere karşı direniş geçenerleri veya bu yönde önderlik edebilecek muhtemel kişileri tutuklamak için ileri sürülmüştü.

İstedikleri kişileri tutuklatmakla yetinmeyen İngilizler, Türk mahkemelerinin işleyiş tarzını ve verdiği cezaları beğenmeyerek bazı kişileri tekrar yargılamak üzere kendi mahkemelerine götürüyorlardı.⁴³ Amiral Calthorpe'un İstanbul'da uyguladığı bu politikayı taşradaki İngiliz askeri ve siyasi temsilcileri de uyguluyorlardı. Batum Mevki Kumandanı Mürsel Bey'in ve Kars Telsiz-Telgraf İstasyonu'ndan sorumlu Ali Rifat Beyin tutuklanmalarında olduğu gibi.⁴⁴

Bu hususta İngiltere'den geri kalmak istemeyen Fransa da General d'Esperey aracılığıyla Osmanlı Hükûmeti'ne baskı uyguluyordu. 11 Şubat 1919'da Sadrazam Tevfik Paşayı ayağına çağırma nezaketsizliğinde bulunan Esperey, Sadrazamdan İttihat ve Terakki üyeleri hakkında şiddetli davranılmasını istemiş, bu yapılmadığı takdirde Osmanlı Devleti hakkında verilecek kararın son derece ağır olacağını söylemiş; 25 Şubat'ta ise, tutuklanmasını istediği 36 kişilik bir listeyi Hükûmete vermiştir.⁴⁵ Tutuklama işlemleri Tevfik Paşadan sonra iktidara gelen Damat Ferit zamanında da devam etti. İngiliz Yüksek Komiser Yardımcısı Amiral Webb, Londra'ya gönderdiği bir telgrafta, şöyle demektedir:

"Yeni Hükûmet övünülecek bir çabayla yeniden tutuklamalara başladı. Bana göre, itaatli bir ata fazla antrenman yaptırıyoruz. Daha fazla adam tutuklarsak bu Hükûmet istifa eder. Daha iyisini de bulamayız. Başbakan her valiye bir İngiliz danışman atamak istiyor, bizi mahcup ediyorlar."⁴⁶

43 Akşin, *İstanbul Hükümetleri I*, s.157.

44 Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih Araştırmaları ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, *İstiklal Harbi Kataloğu*, K.7, G.75, B.75-1.

45 Tutuklanmaları için Hükûmete verilen listede; Sait Halim Paşa, Eski Şeyhülislam Hayri Efendi., Eski Maliye Bakanı Cavit Bey, Eski Meclis Başkanı Halil Bey ve Gazeteci Yunus Nadi de bulunuyordu Akşin, *İstanbul Hükümetleri I*, s. 173-174.

46 Akşin, *İstanbul Hükümetleri I*, s. 230.

İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki faaliyetlerini ve Osmanlı Hükûmeti'nin içinde bulunduğu aczi Amiral Webb'in, 19 Ocak 1919'da Londra'ya gönderdiği şu telgraf açık bir şekilde ortaya koymaktaydı:

“Görünürde memleketi işgal etmediğimiz halde, şimdi valileri atıyor ve görevden uzaklaştırabiliyoruz. Polisleri yönetiyor, baskınlarını denetliyor, zindanlarına giderek Rum ve Ermenileri işledikleri suçlara bakmaksızın serbest bırakıyoruz... Halife elimizde buldukça İslâm dünyası üzerinde ek bir denetleme aracına sahibiz... Bildiğiniz gibi padişah bizi buraya yerleştirmek istiyor.”⁴⁷

Gerçekten de Türk makamları yetki ve etki yönünden çok aciz bir duruma düşmüştü. Özellikle asayişle ilgili kararları İngiliz Yüksek Komiserliği alıyor, uygulamayı da yine İngiliz askeri ve polisi yerine getiriyordu. Üstelik asayişle ilgili alınan tedbirler, genelde İtilâf Devletleri mensuplarına değil, Türklere yönelikti. Örneğin, Osmanlı Sadrazamı'nın otomobili İngiliz polisi tarafından aşırı hız iddiasıyla durdurulmuş ve devletin bu en yüksek memuru doğruca kendi polis bürolarına götürülmüştür. Halbuki, bir sürü İngiliz motosikletçileri şehrin içinde yıldırım gibi dolaştıkları halde bunlara hiçbir cezai işlem uygulanmamıştı.⁴⁸

Osmanlı Devleti'nin idarî tasarrufları da İtilâf Devletleri'nin baskı ve kontrolü altındaydı. Nitekim II. Damat Ferit Hükûmeti'nin Dahiliye Nazırı olan Ali Kemal, Haziran 1919'da istifa ettikten bir süre sonra, Aydın vilayetinin ileri gelenleri bu kişinin Aydın Valisi olmasını talep etmişlerdi. Kendilerine Hükûmetin verdiği yazılı cevapta “vali tayin işlerine İtilâf Devletleri mümessillerinin baktığı ve onlara müracaat edilmesi gerektiği”⁴⁹ bildirilmiştir.

İngilizlerin Osmanlı Hükûmeti üzerindeki etkisini ve Osmanlı Hükûmeti'nin içinde bulunduğu durumu açık bir şekilde ifade edenlerden birisi de, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'du. Curzon Sulh Konferansı görüşmelerinde, İstanbul'da yılmı değilse bile itaatkâr bir Türk Hükûmetinin

47 Mustafa Özdemir, *Mütareke Dönemi Basınında Osmanlı Devleti'nin Politikası* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2000, s. 77.

48 Paul Gentizon, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu* (Çev. Fethi Ülkü), Ankara, 1983, s. 14.

49 BOA, DH-KMS, 59/1, Tunç, *İşgal Döneminde İstanbul Basını*, s. 30.

bulduğunu, buna İstanbul'daki müttefik kuvvetleri de eklenince, sadece mütarekedeki şartlarının değil, gerekli görülebilecek ek şartların da kabulünün mümkün olabileceğini söyledi.⁵⁰

Sultan Vahidettin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa, mütareke hükümlerinin uygulanması ve istenilen diğer hususların yerine getirilmesi için ellerinden geleni yapmışlardı. Bu kişilerin bundan sonra da aynı yolu takip edeceklerinden emin olan İngiliz Hükûmeti, onlara saygıyla muamele edilmesi ve hayatlarının tehlikeye atılmaması için Yüksek Komiserliğe gerekli tedbirlerin alınması talimatını gönderdi.⁵¹

Damat Ferit Hükûmeti'nin iktidardan düşmesini istemeyen İngilizler, onun muhtemel rakibi olan milliyetçilere yakın olan kişileri (A. İzzet Paşa, Ali Rıza Paşa ve Çürüksulu Mahmut Paşa gibi) uyarmayı hatta gerekirse tutuklayıp yurt dışına çıkarmayı dahi düşündüler. Yine İngiliz Yüksek Komiserliği Velihaht Abdülmecit Efendi'yle de görüşerek, siyasete karışmaması, İttihatçılarla veya onlara yakın kişilerle ilişki kurmaması ve Sadrazam ve Sultan Vahideddin'in politikalarına saygılı olması yönünde uyardı.⁵²

Tevfik Paşa ve Damat Ferit Paşa Hükûmetlerine hemen her dediğini yaptıran İngilizler, Anadolu'daki millî hareketin güçlenmesi ve İstanbul'u etkilemeye başlaması sonucu Millî hareketle kısmi ilişkiler kuran Hükûmetleri de kontrol altına almaya çalıştılar. Hatta bu hükûmetleri millî hareketle işbirliği yapmakla suçladılar. Bu sırada İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Wilson, Dahîliye Nazırı Cemal Paşa'nın milliyetçilerle birlikte hareket ettiğini ileri sürerek onun istifa ettirilmesine karar verdi. Nitekim, diğer yüksek komiserlerin de bu karara katılmasıyla, Hükûmete bir nota vererek Cemal Paşanın görevden ayrılmasını istediler. Hükûmet, Padişaha istifasını sunmak yerine Cemal Paşayı feda etmeyi tercih etti.⁵³ Bundan yaklaşık bir ay sonra da İngiliz Yüksek Komiser Yardımcısı Ryan, Sadrazamı ziyaret ederek bundan böyle Kuva-yı Milliye'nin, İstanbul Hükûme-

50 Akşin, *İstanbul Hükûmetleri I*, s. 12.

51 *British Documents*, Doç.41, No.1353, (115591).

52 *British Documents*, Doc.42, No.1353, (115591).

53 *British Documents*, Doc.149. (E.1328/3/44).

ti'nin bir parçası sayılacağını bildirdi. Birkaç gün sonra, 19 Şubat 1920'de, Yüksek Komiser Robeck, bizzat Hariciye Nazırı Sefa Bey'i ziyaret ederek, uzun bir görüşme yaptı. Bu görüşmede bir hayli tehditkâr ifadeler kullanan Yüksek Komiser, müttefik asker deyimine, Yunan askerlerinin de dahil olduğunu söyleyerek, onlara yapılmış saldırıların müttefik askerlerine yapılmış sayılacağını belirttiği gibi, milliyetçi hareketlerin sorumluluğunun İstanbul Hükûmeti'ne ait olacağını tekrarladı. Sefa Bey, Kuva-yı Milliye'nin bütün yaptıklarından hükûmetin sorumlu tutulamayacağını söyleyince Yüksek Komiser Sadrazam'a Hükûmetin millî hareket ile uyum içinde olan bir program izlediğini ileri sürdü.⁵⁴ Zira İngilizler daha önce Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nden Kuva-yı Milliye'nin kınanması yönünde iki kez talepte bulunmuşlar, ancak kendileri açısından tatmin edici cevap alamamışlardı.⁵⁵

Anadolu'daki Millî Hareketten iyice tedirgin olmaya başlayan İtilâf Devletleri, Sivas Kongresi'nden sonra iktidara gelen Ali Rıza Paşa Hükûmeti'ni milliyetçilerle işbirliği yapmakla suçlayarak ve Türklerin Anadolu'da Hıristiyanlara katliam yaptığını ileri sürerek şiddetli tedbirler almaya karar verdiler. Bunun için atılacak en önemli adımlar; müttefiklerin İstanbul'daki durumlarını etkili bir işgale dönüştürmek, polis, jandarma, telgraf, posta gibi işletmeleri tamamen kontrol altına almak, milliyetçileri ve İttihat ve Terakkî Cemiyeti üyelerini tutuklamak, güçsüz nazırlar yerine mütarekeyi eksiksiz bir şekilde uygulayacak nazırlar atamak ve hatta Mebusan Meclisi'ni kapatmak olacaktı.⁵⁶ Bütün bu eylemler aşağıdaki nedenlere dayandırılacaktı; mütarekenin ihlal edilmesi ve hükümlerinin uygulanmaması, milliyetçilerin düşmanca tutum ve saldırıları, asayişin bozulması ve Hıristiyanların katledilmesi, Hükûmetin otoriteyi sağlamadaki güçsüzlüğü ve bunun bir sonucu olarak müttefik güçlerinin ve genel olarak halkın güvenliğini garanti altına alma konusunda kendilerini zorunlu

54 Fahir Armaoğlu, "İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali", *Bellefen*, LXII/234, (Ağustos 1998), s.476.

55 *British Documents*, Doc 167, (E 2626/3/44), No: 310.

56 İngilizlere göre Mebusan Meclisi'ne giren kişiler, iç bölgelerdeki askeri organizasyonların İstanbul'daki politik ayağını oluşturuyorlardı. *British Documents* Doc.152, No.226).

hissetmeleri.⁵⁷ Nitekim müttefik yüksek komiserlerinin görüşleri ve Hükûmetlerinin kararı doğrultusunda İstanbul 16 Mart 1920'de işgal edildi.⁵⁸

İstanbul Hükûmeti'ni tamamen kontrol altına alan İtilâf Devletleri, bryandan eski nazırları, mebusları, önde gelen ayan üyelerini ve Millî Mücadele taraftarı kişileri en küçük bir suç delili olmadan tutuklarken⁵⁹ diğer yandan da, Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nden sonra iktidara gelen Salih Paşa Hükûmeti'ne, 27 Mart ve 29 Mart 1920 tarihlerinde milliyetçilerin açıkça reddedilmesini isteyen iki nota verdiler. Bu notalara tatmin edici cevap alamayınca⁶⁰ da Damat Ferit Hükûmeti'nin yeniden iktidara gelmesini sağladılar.

İtilâf Devletleri'nin bütün bu eylemleri karşısında Padişahın ve Osmanlı Hükûmetlerinin, özellikle Damat Ferit Hükûmeti'nin tutumu ise ülkeyi tehlikeli istikametlere sürükler nitelikteydi.

Öte yandan İtilâf Devletleri'nin bu işgal ve istila hareketlerine karşı başlangıçta bocalayan ve yuvası aniden dağıtılan karıncalar gibi ne yapacağını bilemeyen⁶¹ Türk halkının, kendini toplayarak direnmeye başlaması İtilâf Devletleri'ni endişelendirmişti. Dört yıllık harbin açtığı maddî, manevî yaraları henüz sarmadan yeni bir savaşı göze almak ve bunu kendi milletlerinin kamuoyu önünde, haklı ve tek çıkar yol olarak kabul ettirmek mümkün olacak mıydı? O halde en iyi çözüm; kendi isteklerine uy-

57 *British Documents*, Doc.146, No.201 (1125/3/44).

58 *British Documents*, Do.158, c. No.238.

59 Gentizon, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, s. 14.

60 İstanbul Hükûmeti'ne verilen notalar ve alınan cevaplar şöyle idi: Yüksek Komiserler, 27 Mart 1920'de hükûmete bir nota vererek, "milliyetçilerin açıkça ve resmen reddedilmesini istediler." Hükûmet ise, "bu işi yapmanın kendilerini aşacağı" bildirdi.

Bu cevabı beğenmeyen Yüksek Komiserler, 29 Mart'ta hükûmete yeni bir nota göndererek, "mevcut formülün, milliyetçi liderleri tekzip etmekten ziyade, onaylar nitelikte olduğunu" belirttiler ve "hükûmetin, açıkça milliyetçi liderleri tekzip etmesini ve onların hükûmetin niyetlerinin aksine çablıklarını ve hükûmetin emrine uyulup, isteklerinin yerine getirilmesini ilan etmesini" istediler.

Bunu üzerine Babıali yeni bir formül hazırladı. Fakat bu da İtilâf Devletleri'ni tatmin etmekten uzaktı. Çünkü bu yazıda millî hareket şöyle tarif ediliyordu: "İzmir'deki trajik hadiselerin sonucunda ortaya çıkan ve Müslüman nüfusun hayat ve haysiyetini korumayı amaçlayan bir hareket."

Bu cevaba tepki gösteren yüksek komiserler, 30 Mart'ta Babıali'ye bir yazı göndererek, bu yeni formülün de kabul edilemez olduğunu ve yukarıdaki tanımın metinden çıkarılmasını istediler. *British Documents*, Doc. 166, (E-2613/3/44, No: 309)

61 *British Documents*, Doc. 75 (151212).

gun bir barışı diplomasi yoluyla Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmektir. Osmanlı Devlet adamları da kurtuluşu ancak İtilâf Devletleri'yle, özellikle de İngilizlerle iyi geçinmekte gördüklerinden⁶² Osmanlı - İngiliz dostluğunun yeniden oluşturulması için yoğun bir mesai harcıyorlardı. Sadrazam Ahmed İzzet Paşa "sulh müzakeresine girinceye kadar düşmanlarımızın öteden beri bir cihan sulhü için ilan ettikleri esaslar haricine çıkmayarak bunlardan bize mülayim gelecek kısımları şimdiden mevki-i file koymak ve mücavir Hükûmetlerle anasır-ı ecnebiyeyi devr-i Hükûmetimizden hoşnut bırakmak suretiyle itimadları vesair sulhde lehimize hareketlerini mümkün olduğunca kazanmaktır." demektedir.

Gerçekten de bu yaklaşım, İtilâf Devletleri'nin baskıcı müdahaleleri karşısında Osmanlı Devleti'nin geleceğinin görüşüleceği barış konferansı düşünülmüş hesaplanmış olan uzlaşmacı bir politikanın ifadesiydi. Aynı zamanda bu yaklaşım daha sonra kurulacak olan Hükûmetlerin de, yine benzer sebeplerle İtilâf Devletleri'nin müdahalelerine karşı uygulamak zorunda kaldıkları siyasetin temelini oluşturacaktı.⁶³

Ancak bu politika çoğu kez körü körüne İngiliz taraftarlığına dönüşmüş, gerek devlet adamları, gerekse İstanbul basını, her fırsatta İngilizleri gereğinden fazla öven ifadeler kullanmaya başlamışlardı. Örneğin; Veliâht Abdülmecid yabancı basına verdiği bir beyanatta, Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye olan sevgisinin çok büyük olduğunu bu yüzden Osmanlı askerinin sırf İngilizlerle savaşmamak için firar ettiklerini iddia etmiştir.⁶⁴

Eski Beyrut Valisi Halil Paşa da İngiltere'nin İstanbul Elçisi Mallet ile 6 Mart 1919'da yaptığı görüşmede, İngiltere'nin nüfuzunu kullanarak Osmanlı Devleti'ni yıkımdan kurtarıp sonra onu koruma altına almasını istemiş ve Osmanlıların geleceğini seve seve "En büyük Müslüman devleti olan" İngiltere'ye emanet edeceklerini ileri sürmüştü.⁶⁵

İstanbul basını da İngiliz himayesini açık bir şekilde savunmaktaydı. Refi Cevat, Alemdar'daki "İngiltere ve Biz" başlıklı makalesinde; "...Os-

62 T.İ.H, I, s. 281.

63 Budak, İtilaf Devletlerinin Müdahaleleri, s. 99-100.

64 Özdemir, Mütareke Dönemi Basınında Osmanlı Devleti'nin Politikası, s. 76.

65 Akşin, İstanbul Hükûmetleri I, s. 167.

manlı İmparatorluğu İngiltere'ye yaklaştıkça kazanmış, uzaklaştıkça kaybetmiştir. İngiltere'nin siyasetine girmek gerekir. Bunun için yol, İngiltere'nin açacağı yoldur" diyordu.

Ali Kemal ise Peyam Gazetesi'nde yazdığı "Biz Türklerin İstedikleri" başlıklı makalesinde şöyle demektedir: "Türkiye'yi bu korkunç durumdan en az zararla kurtarabilecek bir devlet varsa, ancak İngiltere olabilir, fakat İngilizlerin bu fedakarlığa bir daha katlanması için Türkiye'nin o yolları yollara bir daha düşmeyeceğine, İttihatçıların bir daha at oynatmak için bu topraklarda elverişli bir zemin bulamayacaklarına inanmaları gereklidir."⁶⁶

Sultan Vahideddin ise, Sadrazam aracılığıyla İngiliz Yüksek Komiserliği'ne gönderdiği mesajda; babası Sultan Abdülmecid'in kendisini İngiliz dostu olarak yetiştirdiğini, tecrübelerinin ve gözlemlerinin İngiliz dostluğunun doğru bir yol olduğunu ortaya koyduğunu, ancak son dönemlerde iktidarı zorla ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti İngiltere'ye karşı savaşa girdiğini ve ülkeyi yıkıma götürdüğünü ifade ile şimdiki amacının Osmanlı Devleti'nin İngiltere Hükûmeti'ne tam itaatini sağlamak olduğunu söyledi.⁶⁷ Sultan Vahideddin başka bir zaman ise İtilâf Devletleri'nin baskı ve müdahalelerinden şikayet etmiş, onların askeri yetkililerinin kendisini "mutlak hükümdar yerine koyarak baskıyla bazı taleplerde bulduklarını ve baskıyla bu talepleri yerine getirmek zorunda kaldığını" dile getirmiştir. Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki Vahideddin baskıya maruz kaldığını söylerken sırf tahtını kurtarmak için bunlara katlandığını da itiraf etmiştir.⁶⁸

Osmanlı Hükûmetlerinin aşırı İngiliz yanlısı siyaseti, savaş sırasında Türk memurlarının yaptıkları hareketleri cezalandırmak, haksızlıkları gidermek, azınlık mensuplarına memurluk, ayanlık, nazırlık vermek şeklinde bazen hayli küçültücü biçimler alıyordu. Örneğin, Tevfik Paşa Hükûmeti, geçmiş Hükûmetin yolsuzluklarını soruşturmak için bir komisyon kurulmasına karar verdiğinde, üyelerden biri Rum diğeri Ermeni ol-

66 Tunç, *Mütareke Döneminde İstanbul Basını*, s. 32.

67 *British Documents*, Doc.16, No.453 (60152).

68 Ali Türk geldi, *Görüp İştiklerim*, Ankara, 1987, s. 182-183.

ması kabul edilmişti. Yine Dahiliye Nezareti, daha önce azledilmiş olan azınlıklara mensup 4 mutasarrıf ve 15 kaymakamın memuriyetlerine iade edileceklerini duyuruyordu. Nitekim 1 Aralık'tan başlayarak bazı Ermeni ve Rumlara kaymakamlık, mutasarrıflık, mülkiye müfettişliği ve genel müdürlük görevlerine atanmışlardır.⁶⁹

İngiltere'ye yaklaşma ve hemen her dediğini yapma siyaseti Damat Ferit Hükûmeti zamanında daha belirgin hale gelmişti. Damat Ferit Paşa iktidara gelir gelmez, İngiliz Yüksek Komiseri'ne haber göndererek, bütün umudunun Allah'ta ve İngiltere'de olduğunu, bir miktar mali yardımın şart olduğunu ve istedikleri herhangi bir kimseyi tutuklamaya hazır olduğunu bildirmiştir.⁷⁰

Nitekim, Damat Ferit Hükûmeti 8 Mart 1919 tarihinde Vükelâ Meclisi'nde şu kararı aldı:

“İnkılâbın başından beri memlekette yapılan ve sıkıyönetim kararnemesinin tâyin ettiği cürüm ve cinayetlerle beraber Birinci Dünya Harbi'ne girmek emrinin verilmesinden sonra, Ermeni ve Rum tehcir işini ve memleket halkını birbiri aleyhine düşürmeye sevk ve teşvik ile askeri ve sivil araçları kendi menfaatlerinde kullanarak, halkın zaruri ihtiyaç maddelerini tazyik ve sonuçta büyük ihtikârlar ve sonsuz kârlar sağlamak ve bu yüzden yüz binlerce nüfusun ölmesine meydan vermek gibi cinayet fiilleriyle suçlu olanlardan, memuriyet sıfatına bakılmayarak her kim aleyhine olursa olsun, kanunî takibatta bulunmak lüzumlu olduğunun Bakanlar Kurulu kararıyla tebliği tespit olunmuştur.” Alınan bu karardan sonra geniş ölçüde tutuklamalar başladı.⁷¹

30 Mart 1919'da ise Sultan Vahideddin ve Damat Ferit Paşa İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'a aşağıdaki şartları içeren bir himaye önerisinde bulunmuşlardı:⁷²

1- İngiltere, Sultanın egemenliğindeki Asya ve Avrupa topraklarımızdan gerekli gördüğü yerleri, Türkiye'nin yabancılara karşı bağımsızlığını korumak ve içerde huzuru sağlamak amacıyla 15 yıl ile işgal edecektir.

69 Akşin, *İstanbul Hükümetleri I*, s.139-140.

70 *British Documents*, No: 453 (690152); Akşin, *İstanbul Hükümetleri I*, s.229.

71 *T.İ.H I*, s. 282.

72 Doğan Avcioğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi I*, İstanbul, 1996, s. 205.

2- Ermenistan, İngiltere'nin isteğine göre, bağımsız ya da özerk cumhuriyet olacaktır.

3- Karadeniz e Çanakkale Boğazları İngilizler tarafından işgal edilecektir.

4- İngiltere bir dostluk belirtisi olarak; Osmanlı nazırlıklarına Sultanın İngiliz müsteşar atmasına rıza gösterecektir.

5- Her ilde bir İngiliz başkonsolosu bulunacaktır.

6- İngiltere gerek merkezde gerekse illerde maliyeyi kontrol hakkına sahiptir.

Vahideddin ve Damat Ferit Paşa, bu istekleriyle İngilizlerin dostluğunun kazanılacağına, daha da önemlisi devletin kurtulacağına inanıyorlardı. Damat Ferit, İngiltere'nin Müslüman ülkeleri yönetmesinden yola çıkarak Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntılarının, İngiltere'nin yardımıyla yönetilmesi gerektiğine inanmaktaydı. Yine ona göre, Sultan ve Halife, Müslüman dünyasının büyük bir kısmının kaderini kontrol eden aynı gücün koruması altında olmalıydı.⁷³

İstanbul Hükümetlerinin İngiliz himayesini tek kurtuluş çaresi olarak görmesine rağmen İngilizler buna pek aldırmış etmiyorlardı. Mütarekeden hemen sonra Londra Hükümeti tarafından Yüksek Komiser olarak gönderilen Calthorpe, Osmanlı Hükümeti ve diğer önde gelen kişilerle samimi bir münasebet kurulmaması yönündeki talimata göre hareket etmekteydi. Yüksek Komiser 3 Nisan 1919'da Dışişleri Bakanı Curzon'a gönderdiği raporda, Sadrazamın sürekli olarak kurtuluşu İngiliz hakimiyetinde veya yardımında görmelerini ifade etmelerine karşılık kendisinin bu konuda hiçbir ümit vermediğini, İngiltere'nin müttefiklerine danışmadan onlarla ayrı bir girişimde bulunmayacağını söyledi. Calthorpe, raporunun devamında Türkiye'deki Hıristiyan unsurların kendileri için önemli olduklarını onlara yapılan haksızlıkları unutmadıklarını ifade ederek bir halk olarak Türklerin örnek olacak şekilde cezalandırılmaları gerektiği üzerinde durmuştur⁷⁴. Bu raporun gönderilmesinden yaklaşık bir ay sonra gerçekleşen

⁷³ British Documents, Doc.30, No.970, (92736).

⁷⁴ British Documents, Doc.16, No.453, (60152).

İngiliz destekçisi ve Serbesti Gazetesi editörü Sait Molla ile İngiliz Yüksek Komiserliği Ataşesi görüşmesinde Ateşe'nin ifadeleri İngilizlerin Türklere yönelik politikalarında herhangi bir yumuşama olmayacağını ortaya koymaktaydı.

Sait Molla'nın İngiliz Yüksek Komiserliği'nin Türklere karşı tutumunun neden bu kadar soğuk olduğunu sorması üzerine Askeri Ateşe, öncelikle mütareke şartlarının bunu gerektirdiğini, ikinci olarak İngiltere'nin müttefiklerinin bilgisi ve muvafakati dışında herhangi bir şahıs veya grupta ilişkiye girmeme prensibini takip ettiğini, üçüncü olarak Paris Konferansı'nda Türklere verilecek ceza çok şiddetli olacağından dolayı, bu kararlar açıklanmadan bir şahıs veya grupta resmi yada gayr-i resmi ilişkiye girmenin mümkün olmadığı konusunda herhangi bir Türk'ün kafasında şüphe bırakmak istemediğini" ifade etti.⁷⁵

Damat Ferit, İngilizlerin bu Türk karşıtı düşüncelerine Paris Konferansı'nda bizzat şahit olmasına rağmen, onlara yaklaşmakta bir sakınca görmediği gibi, İngilizleri memnun edebilmek amacıyla Osmanlı Devleti'nin bazı stratejik noktalarının işgalini dahi talep etti. Mesela, Toros Tünellerinin yapımı için gelen Alman-Avusturyalı uzmanların mütareke nedeniyle ülkelerine gitmelerinden dolayı, hükümet bu yapımı sürdüremeyeceğinden, gelecekte herhangi bir mesuliyet karşısında kalmamak için tünelleri hemen İngilizler tarafından işgal edilmesini Amiral Calthorpe'dan talep etmesi gibi.⁷⁶ Anlaşılan Damat Ferit Paşa, mütarekenin İtilâf Devletleri'ne böyle bir hakkı zaten tanıdığını unutmuştu.

Damat Ferit Paşa İngilizlere yaklaşmakta o kadar aşırıya kaçtı ki, Anadolu'daki milli hareketi yok etmek için İngilizlere işbirliği teklifini dahi ileri sürdü. Nitekim İstanbul'un işgalini müteakip yeniden Sadrazamlığa getirilen Damat Ferit Paşa, 8 Nisan 1920'de İngiliz Yüksek Komiseri Ro-beck ile yaptığı görüşmede Batı Anadolu ve Karadeniz'deki milliyetçilere karşı askeri güç kullanmak istediğini ve bunun için İngilizlerden silah ve

⁷⁵ British Documents, Doc.24, No.695, (75892).

⁷⁶ MVM, 30 Teşrin-i Sani 1334/30 Kasım 1918, 213/469; Akşin, İstanbul Hükümetleri I, s.143.

mühimmat sağlamayı umduğunu bildirdi⁷⁷. Onun teklifi yalnızca askerî işbirliği ile sınırlı değildi. Robeck ile yaptığı bu görüşmede, barışı kurmak ve bu hususta gerekli olacak şeyleri rapor etmek için her departmana komiteler atmayı düşündüğünü, bu nedenle kendileriyle işbirliği yapmak istediğini de ifade etti.⁷⁸

Damat Ferit Paşanın İngilizlere karşı takındığı bu tavır incelendiğinde, genel olarak iki temel husus ortaya çıkmaktadır: Birincisi yardımı düşmandan beklemek, ikincisi ise hemen her yönden İttihatçılar ve müdafaa-i hukukçularla mücadele etmek.⁷⁹

Görüldüğü üzere İtilâf Devletleri, her fırsatta ve çıkarlarına uygun düşen her durumda emri vakiler şeklinde İstanbul hükûmetlerinden aşırıya kaçan taleplerde bulunmuş ve bu talepler hükûmetler tarafından vakit geçirilmeden yerine getirilerek, bir anlamda İtilâf Devletleri'nin aşırılıkları teşvik edilmiştir.

Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki, Osmanlı Hükûmetleri genelde aynı politikayı yürütmekle beraber; Ahmet İzzet Paşa, Salih Paşa ve Tevfik Paşa Hükûmetleri, İtilâf Devletleri'nin aşırıya kaçan ve Osmanlı Devleti'nin siyasî hâkimiyetini ortadan kaldıracı nitelikte olan hareketlerine zaman zaman engel olmaya çalışmışlardır.

⁷⁷ Adnan Sofuoğlu, *Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921*, Ankara, 1994, s. 326-327.

⁷⁸ *British Documents*, Doc.221, No.1227.

⁷⁹ Tarık Zafer Tunaya, "Mütareke Döneminin Özellikleri", *Prof.Dr.Ümit Yaşar Doğan'a Armağan*, II, İstanbul, 1982, s.403.